

עיונים לפרשת פנחס עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מידת הכעס הרב מנשה צימרמן

לקמצנות. מידת הפזרנות גורמת לאדם לבזבז את כספו בלי חשיבה מספקת. לעומת זאת מידת הקמצנות נמצאת בקצה השני, והיא מונעת מהאדם להוציא מכספו גם כאשר יש צורך בכך. המידה של עין יפה היא המידה הממוצעת שבה יש לנהוג. בתוך הדוגמות האלה הרמב"ם מזכיר גם את מידת הכעס בתור מידה קיצונית שיש להתרחק ממנה:

"והסבלנות, ממוצעת בין הכעס והעדר הרגשת הביזיון".

אם כן המצב הרצוי הוא שאדם יהיה סבלן. מחד מידה זו מרוחקת ממידת הכעס בכך שהאדם אינו כועס בלי גבול וסיבה. מאידך הוא לא איבד את החוש הבריא - הוא אינו אדיש כלפי הסובב אותו אלא מרגיש כשמבזים אותו.

ואולם במשנה תורה³ הרמב"ם כותב דברים אחרים לכאורה. הרמב"ם כותב שעל האדם להתרחק מהכעס עד הקצה האחר:

"וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו".

הקושיה מתעצמת לאור דברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת אבות שעולה מהם שאדם שאינו כועס כלל הוא חסיד, אך אין זו חובה. וכך הרמב"ם⁴ כותב על דברי המשנה בפרקי אבות "קשה לכעוס ונוח לרצות - חסיד. נוח לכעוס וקשה לרצות - רשע"

"התבונן איך קרא הסבלן המוסיף בסבלנות עד שיתקרב להעדר הרגשת הביזיון - חסיד, וקרא מי שיש לו פחיתות הכעס - רשע".

חומרות של מידת הכעס

נתבונן במקורות נוספים להשלמת התמונה לגבי יחסו של הרמב"ם למידת הכעס. התבוננות זו תעזור לנו להבין את כוונתו של הרמב"ם ולתרוץ את הסתירה.

במסכת ברכות⁵ שנינו:

"ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".
בכל לבבך - בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע".

על דברי המשנה יש לשאול כיצד אפשר לעבוד את ה' על ידי היצר

פרשת השבוע פותחת בברכת השלום שהקב"ה מברך בה את פינחס:

"פִּינְחָס בֶּן אֱלֵעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הִלְכֵהוּ הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְיָאֵךְ אֶת קִנְיָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְיָתִי. לָכֵן אָמַר: הִנְנִי נֹתֵן לֹךְ אֶת בְּרִיתִי שְׁלֹמֶם" (במדבר כה, יא-יב).

פעמים רבות שמעתי מפי מורי ורבי הרב יעקב שפירא שליט"א את ההסבר המובא להלן. הקב"ה מברך את פינחס בברית שלום. ברכה זו מוכיחה שקנאותו של פינחס לא נבעה מתוך תכונה נפשית קבועה של קנאות וכעס אצלו. שהרי לאדם קנאי בטבעו אין זו מתנה לברך אותו בשלום. אדרבה, הוא מחפש מקומות שבהם הוא יכול להשתמש בתכונותיו. הברכה שהקב"ה בירך בה את פינחס מוכיחה לנו בצורה ברורה שפינחס היה אוהב שלום ורודף שלום, ורק בעת זו ראה צורך לקנא את קנאת ה'.

מהמעשה של פינחס אפשר ללמוד שישנם מצבים שבהם נדרש האדם לא להישאר קר רוח ואדיש אלא להיפך, לפעול מתוך תחושת קנאות. נעיין בדברי הרמב"ם ונראה את יחסו למידת הכעס. במהלך הדברים ננסה גם להבין מהי החומרה של מידת הכעס, ואם ישנם מצבים שבהם נכון להשתמש במידה זו.

הגדרתה של מידת הכעס

הרמב"ם¹ מסביר שלנפש ישנם חלקים שונים בעלי תפקידים שונים. מידת הכעס קשורה ל'חלק המתעורר':

"והחלק המתעורר - הוא הכוח אשר בו ישתוקק האדם לדבר מה, או ימאסהו. ומזה הכח יבואו פעולות הבקשה והבריחה, ובחירת דבר מה או ההתרחקות ממנו, והכעס וההתרחקות..."

כלומר, החלק המתעורר הוא החלק בנפש המבטא את רצונו של האדם כלפי הדברים הסובבים אותו. גם הכעס הוא השלכה של חלק זה בנפש.

בהמשך² הרמב"ם מנסח את הכלל של 'שביל הזהב'. המידה הנכונה שבה ראוי לנהוג היא המידה הנמצאת בתווך בין שתי מידות קיצוניות. למשל, המידה של 'עין יפה' נמצאת באמצע בין פזרנות

1. שמונה פרקים לרמב"ם, פרק א.

2. שם, פרק ד.

3. הלכות ד עות ב, ג.

4. בסדר המשניות של הרמב"ם נמצא בפרקי אבות ה', י. בסדר המשניות שלנו נמצא

שם ה, יא.

5. ט, ה.

6. דברים ו, ה.

7. שם בפירוש המשנה. ועיין עוד במורה נבוכים ג, כב בביאור המושג 'יצר הרע'.

הרע? הרמב"ם מסביר את הדברים כך:

"ביצר טוב וביצר רע, רצונו לומר שישים בלבו אהבת האל- והאמונה בו אפילו בעת המרי והכעס והרוגז, שכל זה הוא יצר רע, כאמרם: 'בכל דרכיך דעהו' - אפילו בדבר עבירה".

כוונת הרמב"ם לומר שגם בזמן שבו האדם מגיע לידי כעס - עליו להכניס בלבו את אמונתו בה' ואהבתו ובכך להפחית את כעסו. לפי פירוש זה בדברי הרמב"ם עולה שהמשנה השתמשה בביטויי החריף **יצר הרע** בתור כינוי למידת הכעס. מדברים אלו אפשר ללמוד את החומרה היתרה של מידת הכעס בעיני הרמב"ם, עד כדי כך שהוא בחר לפרש כך את הביטוי 'יצר הרע' המוזכר במשנה.

ישנו מקור נוסף המבטא את החומרה שבכעס והזהירות היתרה שיש לנהוג. במשנה בפרקי אבות⁸ כתוב: **"אל תהי נוח לכעוס"**. והרמב"ם מפרש:

"אל תכין נפשך **לכעס ורוגז**. וכבר הפליגו בגנות הכעס, וסוף מה שאמר⁹, שכל מי שכועס הריהו כמו עובד עבודה זרה. וסמכו זה לאומר: "לא יהיה בך אל זר [=כעס] ולא תשתחוה לאל נכר"¹⁰, רצונו לומר ששני הדברים אחד".

הרמב"ם מסביר שההדרכה של המשנה - 'אל תהי נוח לכעוס' מלמדת אותנו שעל האדם להיזהר ולהימנע מראש מלהגיע למצב שבו הוא עלול לכעוס. שכן אדם הכועס הוא כאילו עובד עבודה זרה. לאור דברים אלו מסתבר לומר שכוונת הרמב"ם היא שאכן יש ללכת

עד הקצה האחרון הרחוק ממידת הכעס. אם כן כיצד ניישב את הסתירה בדברי הרמב"ם?

תוכחה מגולה ואהבה מסותרת

נראה שהרמב"ם עצמו רמז לתשובה לסתירה בהמשך דבריו במשנה תורה¹¹:

"ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב **יראה עצמו בפניהם** שהוא כועס כדי לייסרם **ותהיה דעתו מיושבת** בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס".

הרמב"ם מסביר שגם כאשר יש מצב שבו ראוי לכעוס - על האדם לכעוס רק כלפי חוץ. התכונה של כעס ורוגז היא **תכונה נפשית** בעייתית בכל מצב. היא מאפשרת שלטון של כוחות זרים באדם ('אל זר') ומנתקת את האדם מהשליטה הרצויה שלו על עצמו. בהתאם לכך יש להימנע מהכעס לחלוטין. ואולם לגבי **התגובה המעשית** למצב שראוי לכעוס בו, המגמה היא אחרת. התנהגות כלפי חוץ של כעס יכולה לעזור להיטיב את הסובבים, ולכן ישנם מצבים ספורים שבהם הדבר רצוי.

יהי רצון שנלך בדרכו של אהרון הכהן שהיה אוהב שלום, רודף שלום ומקרב את הבריות לאביהן שבשמים.

דעות ב, ג.
10. תהלים פא, י.
11. הלכות דעות ב, ג.

8. ב, ט.
9. עיין במסכת שבת דף קה ע"ב, ובספר המפתח על רמב"ם (מהדורת שבת פרנקל).
10. עיין במסכת שבת דף קה ע"ב, ובספר המפתח על רמב"ם (מהדורת שבת פרנקל).

עיונים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים למי שומעים בענייני רפואה?

ולהאכיל את החולה.
דוגמה נוספת כותב הרמב"ם בהלכות שבת²:

"חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת... ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך. וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת".

כלומר, במקום שיש מחלוקת בין הרופאים האם לחלל שבת - יש ללכת אף בזה לחומרה בענייני דיני נפשות. הרב המגיד כתב³ שאם כל הרופאים בקיאים, ורובם סוברים שאין צריך לחלל שבת ומיעוטם סוברים שצריך - יש ללכת אחרי הרוב כמו ביום הכיפורים. אולם להלכה פוסק השולחן-ערוך⁴ שאפילו במקרה ששני רופאים אומרים שיש לאכול ולעומתם ישנם אפילו מאה אומרים שלא צריך לאכול - יש לשמוע לשני הרופאים, כי שניים חשובים כמאה בדין זה.

מכאן נלמד שבדיני נפשות יש להחמיר אפילו במקום שיש מיעוט דעות, וקל וחומר שכך הוא כשיש רוב דעות בקרב הרופאים, ולכן, על-פי ההלכה, יש לשמוע לכל הנחיות הרפואה בענייני נגיף הקורונה, ואין להקל ראש בדבר, אלא לנהוג כהשקפת תורתנו הקדושה.

בחוגי הרופאים ישנו קונצנזוס די רחב על הסכנה שבנגיף הקורונה ועל הדרך להישמר מפניו. מאידך, ישנן דעות של מדענים ורופאים שטוענות שאפשר להקל יותר ממה שמכריחים את הציבור הרחב לעשות - למשל, בנושא חיוב עטיית המסכה באופן מלא על אף ופה - יש הטוענים שאין זה מהדברים המסייעים במניעת ההדבקה. מה השקפת ההלכה במצב כזה, שבו רוב הרופאים מחמירים לצד אחד, אך מן הצד השני יש דעות מקלות בעניינים האלה? למי יש לשמוע? האם אפשר לסמוך על המְקלים?

מענה לכך אפשר למצוא בדברי הרמב"ם, שכתב כך⁵:

"חולה שיש בו סכנה ששאל לאכול ביום הכפורים... רופא אחד אומר צריך ואחד אומר אינו צריך מאכילין אותו. מקצת הרופאים אומרים צריך ומקצתן אומרים אינו צריך **הולכין אחר הרוב או אחר הבקיאין**... נחלקו הרופאים והיו קָלם בקיאין ואלו שאמרו אינו צריך כמנין שאמרו צריך - מאכילין אותו".

הרמב"ם כותב על חולה שיש בו סכנה, שיש לו צורך לאכול ביום הכיפורים. בין הרופאים המטפלים בו ישנה מחלוקת האם הוא חייב לאכול במצבו, ולפי הרמב"ם יש ללכת אחר דעתם של רוב הרופאים, ואם ישנם רופאים בקיאים וחשובים ביניהם - דעתם גוברת על דעת השאר. אם ישנו שוויון בדעות - יש להחמיר

3. שם ב.
4. אורח חיים, סימן תריח, סעיף ד.

1. הלכות שבת העשור ב, ח.
2. הלכות שבת ב, א.